

TÜRKİYE'DE ENFLASYON

Prof.Dr. Zafer TUNCA
İ. Ü. İktisat Fakültesi
Öğretim Üyesi

1. GİRİŞ: TÜRKİYE'DE ENFLASYONUN TARİHÇESİ

Enflasyonun nedenleri ve etkilerini incelemeyen önce, Türkiye'deki enflasyonun tarihçesi üzerinde kısaca durmak istiyoruz. 1950'li yıllardan bugüne gelinceye kadar Türkiye'nin 1954-59, 1977-80 ve 1984'den günümüze kadar olmak üzere üç önemli enflasyon dönemi yaşadığını görüyoruz.

1950 yılından itibaren Türkiye'de uygulanmaya başlanan daha liberal iktisat politikası, sabit kur sistemine rağmen ithalatın liberalizasyonunu da birlikte getirdi. Kore savaşının etkisi ile artan ihracat gelirleri, iyi giden hava koşulları nedeni ile artan üretim büyüme hızını da olumlu etkiledi, ancak 1954 yılından itibaren kötü iklim koşulları nedeni ile tarım kesiminde ortaya çıkan üretim düşüşü ve tükenen döviz rezervleri dolayısıyla ithalatta ortaya çıkan darboğazlar nedeni ile gelişme hızının düşmeye başladığı ve fiyatların hızla yükselmeye başladığı görülmektedir⁽¹⁾. Bunlara ilave olarak kamu iktisadi teşebbüsleri açıklarının ve tarım kesiminde uygulanan destekleme alımı ve sübvansiyonların merkez Bankası kaynaklarınca karşılanması enflasyonun hız kazanmasına neden olmuştur⁽²⁾.

1 DİE: "İstatistik Göstergeler 1923-1991", Yayın No: 1472, 1993, Ankara, s. 375.

2 METİN, K.: "The Analysis of Inflation The Case of Turkey (1948-1955) S.P.K. Yayını, Ankara 1995, s. 1.

Bütün bu gelişmeler sonucu 4 Ağustos 1958 iktisadi istikrar tedbirleri ile Türk Lirası fiilen %220 oranında devalüe edilmiş ve bu devalüasyon 1960 yılında resmen kabul edilmiştir. 1970 yılına kadar çok yüksek bir enflasyonist süreç olmamasına rağmen fiyat artışlarının yine de, Türkiye'nin dış ticaret ortaklarının üzerinde seyretmesi 1970 yılında yeni bir devalüasyonu zorunlu hale getirmiştir.

Daha sonra 1973 yılında ilk kez cari işlemler dengesinin fazla verdiği görülmektedir. Bu tarihte biriken rezervler yaklaşık 2 milyar \$ düzeyindedir. Ancak 1974 yılında 1 \$= 14.15 TL. düzeyinde iken aynı yılın Mayıs ayında 1 \$ = 13.50 TL. olarak ayarlanıyor. Aslında sözkonusu yılın başında TL. aşırı değerlendirilmiş bir durumda iken, bu operasyonla aşırı değerlendirme daha da artırılmış bulunmaktadır.

Türkiye 1973 yılından itibaren ağırlığı giderek artan bir enflasyonist süreç içine girmeye başlamıştır. 1977 yılında %26'ya yükselen fiyat artışları 1980 yılında %100'ler düzeyine yaklaşmıştır. Kuşkusuz bu fiyat artışlarında 1973-74 yıllarında baş gösteren petrol fiyatları artışının önemli bir etkisi vardır, ancak bunun yanı sıra bütçe açıkları, para arzı artışı ve KİT zamları da enflasyonun artışında önemli bir rol oynamıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru eriyen rezervler, artan dış borçlar, ithalatta yaşanan güçlükler, eksik kapasite kullanımı ve ikinci petrol şoku 1980 yılında 24 Ocak kararlarını zorunlu hale getirmiştir.

Stabilizasyon ve liberalizasyon politikaları karışımı olan 24 Ocak kararları ile Türkiye ithal ikâmesine dayalı politikadan, ihracata yönelik gelişme stratejisi uygulamasına geçmiştir. Bu kararların uygulanmaya geçirilmesi ile birlikte Türkiye'nin ihracatında önemli artışlar meydana gelmiş ve ülkenin kredibilitesi artmıştır. Bu olanak ile birlikte Türkiye'nin dış borçlarında önemli artışlar meydana gelmeye başlamıştır. 1980'li yılların başlarında ekonomi TL.'sının hızlı değer kaybı ve yüksek reel faizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem gelişme hızında gerileme ve enflasyonda düşme yaşandığı yıllardır. Ancak 1984 yılı ile birlikte fiyatların tekrar hızla artmaya başladığı izlenmektedir.

Bu kısa tarihçeden sonra aşağıda 1984'den itibaren süregelen enflasyonun nedenleri üzerinde durulacaktır.

II. TÜRKİYE'DE ENFLASYONUN NEDENLERİ

A) TALEP VE MALİYET ENFLASYONU TARTIŞMASI

İktisat teorisinde enflasyon kaynakları açısından, talep ve maliyet

enflasyonu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Eğer toplam talebin artış hızı ülkedeki üretim artışı hızından fazla ise, talep enflasyonu sözkonusu olacaktır. Şu halde talep enflasyonu özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki artıştan, kamu harcamalarındaki artıştan veya ihracattaki artıştan kaynaklanabilir. Toplam arzdaki artış hızı, bu harcamalardaki artış hızının altında kaldığı sürece enflasyonist bir ortam var demektir. Ülkenin potansiyel çıktı düzeyine yaklaşıldıkça, toplam talepteki artışlar üretimden çok fiyat artışlarına neden olacaktır³.

Şu halde enflasyonun ne kadar yüksek olacağı toplam talepteki artışa ve toplam arz fonksiyonunun elastikiyetine bağlıdır.

Hiç kuşkusuz; para arzındaki artışlar da toplam talebi arttırıcı nitelikte olduğundan, enflasyonist etki yaratacaktır.

Kamu kesimi açıkları da eğer para arzı artışlarına neden oluyorsa enflasyonist etki yapan bir başka unsur olarak ortaya çıkacaktır.

Maliyet artışlarının uyardığı enflasyonlara ise maliyet enflasyonu denilmektedir. Bu tür enflasyonlar atıl kapasitelerin ve işsizliğin mevcut olduğu dönemlerde bile, özellikle işgücü maliyetlerindeki veya hammadde fiyatlarındaki artışlar nedeni ile meydana gelmektedir. Maliyet artışları nedeni ile toplam arzın kısılması, mevcut talep koşullarında fiyat artışları ile sonuçlanmaktadır.

Bu kısa açıklamadan sonra, Türkiye’de süregelen enflasyonun kaynağının talep artışları mı, yoksa maliyet artışları mı olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı aşağıda araştırılacaktır. Ancak genellikle parasal genişleme ile birarada görülen toplam harcama artışlarının enflasyonu daha çok uyardığı görüşü hakim olmakla birlikte, zaman zaman maliyetlerde görülen artışların da bu sürecin devamına ve hızına etki yaptığı görülmektedir.

B) ENFLASYON VE PARA ARZI

1984 yılı Türkiye’de bugüne dek süregelen yüksek oranlı enflasyonun başlangıç yılı olarak kabul edilebilir. Tablo 1’de 1980 yılından bu yana tüketici fiyatları ve toptan eşya fiyatları endeksine göre yıllık fiyat artışları yer almaktadır.

³ BAUMOL, W. 3.; A. S. BLINDER: “Economics, Principles and Policy”, Fourth Edition, Harcourt Brace, Jovanovich Publishers, 1988, s. 349

SAMUELSON, P. A.; W. D. NORDHAUS: “Economics”, Fourteenth Edition, McGraw Hill 1992, s. 603-604.

TABLO: 1
TÜRKİYE'DE YILLIK ENFLASYON

Yıllar	Tüketici Fiyatları ile (%)	Toptan Eşya Fiyatları ile (%)
1980	115.6	98.8
1981	33.9	35.5
1982	21.9	26.5
1983	31.4	29.7
1984	48.4	49.5
1985	45.0	41.6
1986	34.6	27.9
1987	38.9	36.8
1988	73.7	64.6
1989	63.3	67.3
1990	60.3	52.3
1991	66.0	54.0
1992	70.1	62.1
1993	66.1	58.4
1994	104.5	120.7
1995	89.1	86.0
1996 *	80.2	72.8

Kaynak: DİE: "İstatistik Göstergeler 1923-1991", DİE Yayın No:1472,

Ankara 1993, s.375

ANKA Ekonomi bülteni, 5 Kasım 1996, s.4.

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı gibi 1980 yılında alınan istikrar tedbirleri ile, bu yılı izleyen üç yılda fiyat artışları belli bir düzeyde tutulabilmiş, ancak 1984 yılından itibaren fiyatlar genel düzeyinde başlayan yükselme eğilimi 1988 yılından itibaren %50'nin üzerine çıkmış ve bir daha bu oranın altına inmemiştir.

Yine Tablo 1'in incelenmesinden anlaşılacağı gibi 1981, 1982, 1984, 1989 ve 1994 yılları dışında tüketici fiyatları indeksi sürekli olarak toptan eşya fiyatları endeksinin üzerinde seyretmiştir.

Para arzı artışı, toplam talebi uyardığı için enflasyonun en önemli nedenlerinden birisi olarak kabul edilir. Hiç kuşkusuz para arzı artışının da nedenleri vardır. Türkiye’de kamu kesimi açıkları ve bu açıkların oluşmasına neden olan kamu kesimi harcamaları, KİT açıkları, destekleme alımları ve sübvansiyonlar, iç borç faizleri artışı bir yandan sözkonusu açıkları büyütürken, diğer taraftan para arzını da genişletici rol aynamaktadır. Ancak bu tartışmalara girmeden, öncelikle para arzı artışlarını izlemek, konu hakkında genel bir fikir verecektir.

Para arzı olarak hangi tanımın kullanılacağı ise ayrı bir tartışma konusudur. son yıllarda, oldukça büyük boyutlara ulaşan döviz tevdiat hesaplarının para arzını büyük ölçüde etkilediği görüşü hakim olmaya başlamıştır. Zira türkiye’de artık para yanında bazı ikame enstrümanları nakit yerine geçmekte ve para arzı tanımını tartışma konusu yapmaktadır⁽⁴⁾.

Hatta para arzı kavramına hazine bonusu, devlet tahvili, ticari bonolar, ters repo kontratları gibi enstrümanların da dahil edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir⁽⁵⁾.

Bu para arzı kavramları ile yıllık fiyat artışları arasındaki ilişki incelendiğinde, olayı en iyi açıklayan değişkenin M2 olarak ifade edilen para arzı kavramı olduğu görülmektedir. M1, M2 ve M2Y ile yıllık tüketici ve toptan eşya fiyatları artışları arasında yapılan korelasyon hesaplamalarında en anlamlı ve yüksek değer M2’deki yıllık artışlar ile toptan eşya fiyatları yıllık artışları arasında çıkmaktadır⁽⁶⁾. Yıllık para arzı artışları ile bir yıl sonraki fiyat artışları arasında yapılan korelasyonlardaki değerler bu tür bir ilişki kurulmayacağını ortaya koymaktadır.

Tablo 2’de M2’ye göre hesaplanan paranın dolanımı hızı 1984-1993 yılları arsında sürekli artış göstermektedir. 1993-1995 yılları arasında ise hafif bir azalma sözkonusudur. Şu halde.Lucas’ın uygulanan politikalar değiştikçe kişilerin davranışlarını da değiştireceği şeklinde ifade ettiği görüş örneğimize daha çok uymaktadır⁽⁷⁾. Görüldüğü gibi klasik iktisatçıların ve monetaristlerin, paranın dolanım hızının istikrarlı bir yapı içinde olduğu görüşü Türkiye için geçerli

4 ALKİN, Emre: “24 Ocak 1980 Sonrası Ekonomide Finansal Serbestlik ve Parasallaşma”, TÜSİAD Yayını, İstanbul 1996, s. 14.

5 KEYDER, N., TEKİN, A.: “Turkey’s Changing Nature of Liquidity 1987-1994”, ODTÜ Gelişme Dergisi içinde, Cilt 21, Sayı: 4, 1994, s. 558-569.

6 Yapılan korelasyonlarla ilgili değerler Ek’te verilmektedir.

7 LUCAS, R. E. : “Some International Evidence on Output-Inflation Trade-offs”, American Economic Review, June 1978.

sayılamaz.

Paranın dolanım hızındaki değişmelerle fiyat artışları arasında ilişki araştırıldığında, paranın dolanım hızı ile tüketici fiyatları yıllık artışı arasında çok kuvvetli olmayan ancak anlamlı bir ilişki çıkmaktadır⁸⁾.

Para arzı artışlarının toplam talebi ve dolayısıyla fiyatları uyararak üretim artışına neden olabileceği varsayımından hareketle bu konu da araştırılmış ve M2'deki yıllık artışlar, GSMH yıllık artış hızları ile aynı dönem ve bir yıl gecikmeli olarak ilişkilendirilmiş ve hiçbir anlamlı ilişki bulunmamıştır. Şu halde Türkiye'nin gelişme hızı üzerinde para arzı artışlarının etkisi bulunmamaktadır.

TABLO: 2

**PARA ARZI-ARTIŞI, PARANIN DOLANIM
HIZI VE GSMH**

Yıllar (Trilyon TL.)	M2	% Değişme	Paranın		
			Cari Fiyatlarla GSMH	Dolanım Hızı	Sabit Fiyatlarla GSMH
			(Trilyon TL.)	(GSMH/M2)	Artış Hızı%
1984	5.5	66.6	22.7	4.1	7.8
1985	8.5	54.5	35.9	4.2	4.5
1986	12.2	43.5	52.0	4.3	7.5
1987	17.6	44.3	76.6	4.4	9.3
1988	27.2	54.5	134.0	4.9	1.5
1989	47.1	73.2	235.3	5.0	0.9
1990	71.6	52.0	399.8	5.6	9.4
1991	117.1	63.5	634.3	5.4	0.3
1992	190.7	62.9	1.103.6	5.8	6.4
1993	282.4	48.1	1.997.3	7.1	-6.1
1994	630.3	123.2	3.887.9	6.2	8.0
1995	1.256.6	99.4	7.854.8	6.3	8.6

Kaynak: TCMB 3 Aylık Raporlar.

⁸ a) Tüketici fiyatları yıllık artış hızı (Y) ile paranın dolanım hızı (X) arasındaki ilişki $R^2 = 0.727$, $Y = 17.7 + 15.4X$, $t = 3.444$, $n = 12$.

b) Tontan eşya fiyatları ile $R^2 = 0.61$, $Y = -22.2 + 15.6X$, $t = 2.452$, $n = 12$.

C- KAMU KESİMİ AÇIKLARI

.Kamu kesimi açıkları Türkiye’de enflasyonun önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Hiç kuşkusuz burada açığın mutlak değerinden çok, GSMH’ya oranı daha anlamlı bir göstergedir.

TABLO: 3**KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ
(KKBG/GSMH) (%)**

Yıllar	KKBG/GSMH	Yıllar	KKBG/GSMH
1980	8.8	1988	4.8
1981	4.0	1989	5.4
1982	3.5	1990	7.5
1983	4.9	1991	10.3
1984	5.4	1992	10.7
1985	3.6	1993	11.8
1986	3.7	1994	8.3
1987	6.1	1995	6.5
		1996*	10.0

***Tahmin**

- Kaynak:** 1) T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Başlıca Ekonomik Göstergeler”, değişik sayılar.
2) T. C. M. B. “Üç Aylık Bülten”, çeşitli sayılar.

İncelenen dönem içerisinde 1980 yılında uygulamaya konan istikrar tedbirleri ile birlikte KKBG’nin GSMH’ya oranının 1989 yılına kadar belli bir seviyede tutulabildiği izlenmektedir. 1990 yılından itibaren borçlanmada ölçü kaçmış ve nihayet kriz öncesinde, yani 1993 yılında sözkonusu oran % 11.8’e kadar çıkmıştır. 1994 yılında alınan istikrar tedbirleri ile KKBG’de bir miktar düşüş sağlanmışsa da halen eğilim artış yönündedir. 1996 yılı tahminleri bu oranın % 10 dolayında gerçekleşeceğini göstermektedir.

Eğer kamu kesimi açıkları enflasyon yaratıyorsa, bu açıkların nereden kaynaklandığı ve nasıl finanse edildiği özel bir önem taşımaktadır.

Türkiye’de kamu kesimi borçlanma gereğini oluşturan kalemlerden en önemlisi konsolide bütçe açıklarıdır. 1995 yılında bütçenin payı %60’tır. Uzun

yıllar da %50 dolayında seyretmiştir⁽⁹⁾. Konsolide bütçe açıklarını finanse edebilmesini iki yöntemi bulunmaktadır. Bu yollardan birisi iç ve dış borçlanma, diğeri ise Merkez bankası'ndan avans kullanma, yani emisyonur.

Son yılları incelediğimizde, bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası avanslarının payının giderek azaldığı dikkati çekmektedir. Bunun yerine, iç borçlanmanın tercih edildiği ve bunun da kısa vadeli bir borçlanma türü olan hazine bonoları ile sağlandığı görülmektedir⁽¹⁰⁾. Şu halde para arzı artışlarının asıl kaynağı kamu kesimi açıkları değildir. Bunu bir başka hesapla da açıklamak mümkündür. Son yıllarda hazine avanslarının en çok kullanıldığı yıl 1993 yılıdır. Yani kullanılan avans GSMH'nın % 2.7'si kadardır⁽¹¹⁾. Aynı yıl M2 olarak paranın dolanım hızı 7.1'dir ve halkın para talebi GSMH'nın %14'ü kadardır, para arz ve talebi birbirine eşit olduğuna göre bütçe açığının toplam para arzına etkisi $(2.7/14) = 0.19$ olmaktadır. yani merkez Bankası avanslarının en çok kullanıldığı yılda dahi kamu açıklarının para arzına oranı %20'yi geçmemektedir. Kaldı ki bu oran diğer yıllarda daha düşüktür.

Kamu kesimi açıklarının enflasyonist etkisi daha çok iç borçlanma yolu ile görülmektedir. Burada problem iç borcun GSMH'ya oranından çok, borçların vade yapısından ve toplam mali varlıklar içindeki payının artmasından kaynaklanmaktadır. M2Y olarak tanımlanan para arzı kavramına ekonomideki bütün likit varlıkların ilavesi olarak ifade edilen toplam mali varlıklar içinde borç stoğunun payı son on yılda çok hızlı artmış bulunmaktadır. Bu artış özellikle 1991 yılından bu yana, belirgin bir hız kazanmıştır. Örneğin, iç borç stoğunun toplam mali varlıklar içindeki payı 1984 yılında % 17.3 iken, 1991 yılında % 22.3'e ve nihayet 1995 yılında % 41.6'ya yükselmiştir⁽¹²⁾.

Bu noktanın güncel iktisat politikaları açısından önemi açıktır. Bu gün Türkiye'de iç borçların GSMH'ya oranı %20, dış borçların GSMH'ya oranı ise %50 dolayındadır. Uluslararası kıyaslamalara yapıldığında bu oranların normal sınırlar içinde kaldığı görülmektedir. Yani olaya böyle bakıldığında sanki çok büyük bir problem yokmuş gibi gözükmektedir. Oysa iç borç stoğunun mali sisteme oranı incelendiğinde, bu oranın Türkiye'de çok hızlı büyüdüğü ve mali sistemin iç borcun finansmanında giderek daha fazla zorlandığı izlenmektedir⁽¹³⁾.

⁹ TCMB: "Yıllık Rapor 1995", s. 21.

¹⁰ TCMB: "Yıllık Rapor 1995", s. 22.

¹¹ SELÇUK, F.; RANTANEN, A.: "Türkiye'de kamu harcamaları ve Kamu Borçlanması", TÜSİAD yayını, Ocak 1996, s. 36.

¹² ALKİN, Emre: "a.g.e.", s. 68.

¹³ ÖZATA, F.; ÖZTÜRK, E.; SAK, G.: "1980 Sonrasında Kaynakların Kamu ve Özel Sektör Arasında Paylaşımı ve Sonuçları", TÜSİAD Yayını, İstanbul 1996, s. 24.

Mali sistemdeki bu zorlanma faizler ve döviz kurları üzerinde baskı yaratmakta ve enflasyonun en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Konuya bu açıdan bakıldığında mali sistemin hangi kesimin finansmanında kullanıldığı görülmektedir. Kamu kesimi açıklarının iç borçlanma yolu ile finansmanı sonuçta, varolan sınırlı kaynakların kamu kesimine aktarılması yolu ile özel kesimin yeteri kadar fon bulamamasına ve ekonomiden dışlanmasına neden olmaktadır.

İç borçlanma oranlarını faiz arttırıcı etkisi ile enflasyonun en önemli kaynağı haline gelmiş bulunmaktadır. Hızla yükselen faiz oranları bir taraftan maliyet enflasyonuna neden olurken, diğer taraftan enflasyonist beklentileri de etkilemektedir.

Hazine iç borçlanma faizlerinin ağırlıklı ortalaması 1990’da %50’ler düzeyinde iken, 1994’te hazine %150 dolayında faiz ödemek zorunda kalmıştır⁽¹⁴⁾. 1995 yılında aynı trend devam etmiş yıllık ortalama faiz %100’ün üzerinde gerçekleşmiştir⁽¹⁵⁾. Faizler bu düzeyde kaldıkça, hiç kuşkusuz enflasyonist beklentiler de bu düzeyde kalacak ve herkes hesabını buna göre yapacaktır.

Özetle diyebiliriz ki; kamu açıklarının finansmanında, Merkez Bankası avanslarına başvurma yani emisyonu arttırmada bir disiplin sağlanabilmiş, ancak aynı disiplin iç borçlanmada sağlanamamıştır.

D- PARA FAİZ DÖVİZ İLİŞKİSİ

Yoğun kamu iç borçlanmasının yarattığı yüksek reel faizler, Türkiye’yi riskli fakat kısa vadede cazip sermaye kazancı sağlayan bir ülke haline getirmiş bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye’ye sıcak para tabir edilen kısa vadeli sermaye girişi olmaktadır. Türkiye’ye giren bu yabancı paralar Türk Lirası’na çevrilmekte ve Türk Lirası cinsinden mali varlıklara yatırılmaktadır.

Kısa vadeli sermaye girişlerinin yarattığı Türk lirası ve Türk Lirası cinsinden mali varlık talebi Türk Lirası’nın değerlenmesine, yani döviz kurlarının enflasyon oranında artmamasına neden olmaktadır.

¹⁴ EĞİLMEZ, M.: “Hazine”, Finans Dünyası Yayınları No: 3, İstanbul 1996, s. 95.

¹⁵ TCMB: “Üç Aylık Bülten”, çeşitli sayılar.

Bu olay sadece yurt dışından Türkiye'ye giren kısa vadeli sermaye hareketlerinin sonucu değildir. bilindiği gibi Türkiye'de yerleşiklere yabancı para cinsinden portföy tutma izni 1984 yılında verilmiş ve sermaye hareketleri 1989 yılında serbestleştirilmiştir. Türkiye'de faiz oranları yükseldikçe, aynı olay yurt içinde de meydana gelmektedir.

Özetleyecek olursak sorun, paraların yurtiçi ve yurt dışı getiri oranları farklılığından çok, Türkiye'deki faiz oranlarını enflasyonun çok üstünde seyretmesinden kaynaklanmaktadır.

Türk Lirası'nda görülen aşırı değerlenme dış ticareti olumsuz yönde etkilemekte, ithalatın hızla artmasına ihracatın yavaşlamasına neden olmaktadır. Oysa Türk lirası normal değerinde seyrettiğinde bu olumsuzluklar ortadan kalkmaktadır.

Anlaşıyor ki, Türk lirası'nın aşırı değerlenmiş hale gelmesinde kamu kesimi borçlanma gereğinin çok önemli bir payı vardır. Ancak bu konuda uygulanan para politikasının etkisini de gözardı etmemek gerekir.

Merkez Bankası bilançoları incelendiğinde son yıllarda para arzı artışlarının özellikle kamuya açılan krediler ve net dış varlık artışından kaynaklandığı görülmektedir. 1990 yılından sonra ise net dış varlık artışı en önemli para arzı kaynağı haline gelmiş ve kamuya açılan kredilerin para arzı üzerindeki etkisi sınırlanmıştır⁽¹⁶⁾. Özellikle 1994 yılında IMF ile yapılan anlaşma gereği, Merkez Bankası net iç varlıklarını arttırarak yükümlülük yaratmamaya ve bu yolla rezerv parayı reel anlamda arttırmamaya özen göstermektedir. Merkez Bankası daha çok dış varlıklarını arttırarak rezerv parada reel artış sağlamaktadır.

Döviz kurlarının enflasyonu frenlemek için çıpa olarak kullanılması yolunda hakim olana görüş nedeni ile, Merkez Bankası döviz kurları yükseldiğinde piyasaya döviz satarak kur yükselişini önleyebilmektedir. Bu olay merkez Bankası'nın döviz piyasasına hakim olduğunun bir göstergesi olmakla birlikte, döviz kurlarının çıpa olarak kullanılmasının yarattığı sakinler da ortadadır.

E- ENFLASYONUN DİĞER NEDENLERİ

Buraya kadar anlatılanlar, Türkiye'de enflasyonun daha çok talep kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Para arzı artışları ve kamu kesimi açıkları

¹⁶ TCMB: "Aylık İstatistik Bülteni" çeşitli sayılar.

mevcut menflasyonun en önemli nedenleridir. Her ne kadar çok yüksek düzeylerdeki faiz oranları maliyetleri arttırarak bir maliyet enflasyonuna neden olsa da, bu olayın temelinde de yine kamu açıkları yatmaktadır.

Kuşkusuz Türkiye’de talebi uyarıcı başka etkenler de bulunmaktadır. Örneğin, hızlı nüfus artışı, iç göç, beyeni ve alışkanlıkların değişmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak unutmamak gerekir ki bu etkiler son 10-15 yılda ortaya çıkmış değildir. Bu yüzden enflasyonu bu ve benzeri nedenlere bağlamak mümkün değildir.

Türkiye’de piyasa yapısının da enflasyonist sürece katkı yaptığı söylenmektedir. Gerçekten Türkiye’de bazı sanayi kesimlerinde mevcut olana eksik rekabet koşulları nedeni ile, üreticilerin talep artışı karşısında üretimi sınırlamak yerine fiyatları arttırmayı tercih ettikleri iddia edilebilir. Hiç kuşkusuz bu olay enflasyonu hızlandırıcı etki yapmaktadır. Son yıllarda bir taraftan kamu tekel-lerini kaldırmak, diğer taraftan özel teşebbüs ve rekabeti teşvik etmek amacı ile bir dizi önlemler alınmış bulunmaktadır. Ancak bu mevcut yapının enflasyonist etkisinin para arzı artışları ve kamu açıkları kadar olduğunu savunmak mümkün değildir (17).

Konuya maliyet enflasyonu açısından bakacak olursak, bunları ücret artışları, ithal girdi fiyatlarındaki artışlar, KiT ürünlerine yapılan zamlar ve arızı nedenler olarak sıralayabiliriz.

Örneğin 1970’li yıllarda ortaya çıkan petrol şokları nedeni ile görülen maliyet artışları arızı nedenler olarak görülebilir.

Ücret artışları her ne kadar bir maliyet enflasyonu kaynağı ise de, ücretlerin toplam sınıai maliyetler içinde az yer tutması ve ücret artışlarının enflasyon hızına göre belirlenmesi, yani enflasyon hızı belli olduktan sonra ücret artışlarının buna göre ayarlanması, ücretlerdeki artışın bir maliyet enflasyonu kaynağı ve başlangıcı olarak görülmesini engellemektedir (18). Kanaatimizce Türkiye’de ücret ve maaş artışları, toplam harcamaları arttırdığı ölçüde bir talep enflasyonu kaynağı olarak görülebilir.

Döviz kuru artışlarına bağlı olarak, ithal girdi fiyatlarında meydana gelen artışlar, Türkiye’de maliyet enflasyonu yaratan en önemli nedendir. Ancak burada da sorunu çok fazla abartmamak gerekmektedir. Bilindiği gibi maliyetleri

17 Hiç, S.:“Türkiye Ekonomisi”, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994, s.1899.

18 Hiç, S.: “a.g.e.”, s.185.

doğrudan etkileyen ithal kalemleri, yatırım malları ithalatı ve aramalı ve hammadde ithalatıdır. Yatırım malları, yani sermaye teçizatı maliyetlere amortismanlar yolu ile intikal ettiklerinden, bunların maliyet arttırıcı etkisi azar azar uzun yıllara yayılmaktadır. Aramaları ve hammaddelerin maliyetlere etkisi ise, toplam maliyetler içinde ithal girdilerin oranına bağlıdır. Özetle bu etkiyi inkar etmek mümkün değildir, ama ithal girdi fiyatlarının maliyetleri aynı ölçüde arttırması da mümkün değildir.

KİT ürünlerine yapılan zamlara gelince, bu ürünlerin çoğunun tarımsal ve sınai girdiler olduğu düşünülecek olursa, yapılan zamların maliyetleri arttırması doğaldır. Ancak bu zamlar bir taraftan maliyet enflasyonu kaynağı olsalar bile diğer taraftan kamu kesimi açıklarının daha da artmasını önledikleri ölçüde toplam talebin enflasyonist baskısını azaltıcı etki yaparlar. Ancak petrol ve türevleri her kesimde maliyet arttırıcı etkisi ile özel bir öneme sahiptir.

III. SONUÇ

Yıllardır etkisini sürdüren enflasyon Türkiye’de bir “talep enflasyonu” karakteri taşımaktadır. En önemli nedenleri ise para arzı artışları ve kamu kesimi açıklarıdır. Hatta para arzındaki hızlı artışların altında da kamu kesimi açıklarının yattığı görülmektedir.

Şu halde, kamu kesiminin disiplin altına alınması, sorununu çözümünde birinci derecede önceliğe sahiptir. Böyle olduğuna göre, şu anda sorunun çözümü açısından Türkiye’de maliye politikası, para politikasının önüne geçmektedir.

Dış borç bulmakta zorlanmaya başlayan Türkiye, iç borçlar açısından da, bu borçların sürdürülebilirlik sınırına hızla yaklaşmaktadır. Bu açıdan mali piyasaların genişletilmesine yönelik önlemler iç borç/toplam mali yarlık oranını azaltacağından özel bir öneme sahiptir.

İç borç sorununun çözümü için zaman zaman, monetizasyon, konsolidasyon veya faiz oranlarının sınırlandırılması gibi çözümler önerilmektedir. Bu tür öneriler, kısa vadede bu alanda bir çözüm getirirse de, ekonomideki diğer makro dengeleri olumsuz yönde etkileme olasılığı çok fazla olan çözümlerdir. Optimizasyon kuralına göre, bir alanda yapılan iyileştirmenin, diğer alanda bir kötüleşmeye sebep olması normaldir.

Kamu kesimi açıklarının finansman zorunluluğu nedeni ile, enflasyonun çok üzerinde seyreden reel faizler ve baskı altında tutulan kurların yarattığı çok yüksek kazançlar, bir kesimi mutlu kılarken Türkiye’nin çok yüksek maliyetle kaynak kullanmasına neden olmaktadır. Dolar bazındaki kazançlar, içinde bulun-

duğumuz yılın ilk 11 ayında %45'e ulaşmaktadır. (19). Herhangi bir kriz anında sırf bu nedenle döviz kurları tahminlerin çok ötesindeki düzeylere fırlayabilir.

Her an bir hiperenflasyona dönüşme tehlikesi arzeden mevcut enflasyonun çözümü için maliye politikasında kökten değişiklikler gerekmektedir. Bütçenin büyük ölçüde maaş ve faiz ödemelerinden oluşan harcama kalemlerinde fazla bir değişiklik yapma olanağı sınırlıdır. Borç vadelerinin uzatılmasının yanı sıra asıl değişimin gelir kalemlerinde yapılması zorunludur. Ayrıca kamu kesimi borçlanma gereğini oluşturan diğer kalemlerin; sosyal güvenlik kurumlarının, mahalli idarelerin, fonların yeniden yapılandırılması ve iyileştirilmesi, kendi gelirleri ile çalışabilmelerinin sağlanması gerekmektedir. Yine bu açıdan hiç bir kuşkuyla yer vermeyecek şeffaf bir özelleştirmenin de önemli katkısı olacağı kesindir.

Aslında iktisat teorisine göre bilinen ve önerilen çözümler üç aşağı beş yukarı aynıdır ve bunlar yıllardır benzer şekillerde ifade edilmektedir. Burada enflasyon probleminin çözümü için maliye politikasına ağırlık verilmesi gerektiği, diğer çözümlerin bu çözümü destekleyebileceği görüşü savunulmaktadır.

Oysa bütün bunların ötesinde enflasyon sorunun çözümünde siyasi iradenin göstereceği kararlılık iktisatçıların söyleyeceğinden çok daha önemlidir. Biz Türkiye'de bu kararlılığı göremiyoruz.

Bir kesime olağanüstü fırsatlar yaratan, geniş halk kitlelerinin sadece yakınmalarına neden olan enflasyonun çözümü için kamuoyundan da gerekli tepki gelmemektedir. İdeolojik tartışmalar daha ön plana çıkmakta ve dolayısıyla bu konuda bir tepki siyasi iradeye de yansımamaktadır. kamuoyunun bu konudaki duyarlılığı arttıkça, çözümü bulmak daha kolay olacaktır.

- EK-

ENFLASYON İLE PARA ARZI ARASINDAKİ KORELASYONLAR

1) Tüketici fiyatları yıllık artışı (Y) ile M1 (X) yıllık artışları arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.38,, \quad Y = 30.7 + 0.57 X$$

$$t = 1.23 \quad n = 11$$

2) Tüketici fiyatları yıllık artışları (Y) ile bir önceki yıl M1 (X) artışları arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.50, \quad Y = 25.4 + 0.72 X \\ t = 1.732 \quad n = 11$$

3) Toptan eşya fiyatları yıllık artışı (Y) ile M1 (X) yıllık artışları arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.51, \quad Y = 6.3 + 0.91 X \\ t = 1.778 \quad n = 11$$

4) Toptan eşya fiyatları yıllık artışları (Y) ile bir önceki yıl M1(X) artışları arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.36, \quad Y = 25.8 + 0.64 X \\ t = 1.157 \quad n = 11$$

5) Tüketici fiyatları yıllık artışı (Y) ile M2(X) yıllık artışları arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.838, \quad Y = 16.5 + 0.71 X \\ t = 4.856 \quad n = 12$$

6) Tüketici fiyatları yıllık artışı (Y) ile bir önceki yıl M2 (X) artışları arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.355, \quad Y = 46.2 + 0.30 X \\ t = 1.200 \quad n = 12$$

7) Toptan eşya fiyatları yıllık artışı (Y) ile M2 (X) yıllık artış hızı arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.927, \quad Y = -2.28 + 0.95 X \\ t = 7.816 \quad n = 12$$

8) Toptan eşya fiyatları yıllık artışları (Y) ile bir önceki yıl M2 (X) artışları arasındaki ilişki m

$$R^2 = 0.245, \quad Y = 45.5 + 0.25 X \\ t = 0.799 \quad n = 12$$

9) Tüketici fiyatları yıllık artış hızı (Y) ile M2Y (X) yıllık artış hızı arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.82, \quad Y = 21.4 + 0.58 X$$
$$t = 4.298 \quad n = 12$$

10) Toptan eşya fiyatları yıllık artış hızı (Y) ile M2Y (X) yıllık artış hızı arasındaki ilişki

$$R^2 = 0.899, \quad Y = 2.94 + 0.776 X$$
$$t = 6.158 \quad n = 12$$